

ЦОНЧО РОДЕВ
РЕШЕНИЕ № 1424

chitanka.info

Още с влизането си Желез Чернев измърмори едно „Добър ден на всички!“ и веднага изпъшка високо:

— Господ да ме порази с гръм, ако помня такава жега!... То сякаш не е нашият си Сливен, ами пещта, в която дяволите пекаат хляба на Сатанаил, горгорбашията им...

Другите в стаята се позасмяха, а Панайот Върбанов най-възрастният, подметна шеговито:

— Че как го искаш бе, Желязко? Осмият ден на август е днеска, не е Богоявление... Ама ти нали си свикнал на хладовина горе по „Барите“, че тук взе фурната Сатанаилова да ти се привижда.

Желез Чернев беше по занаят тепавичар, а в общинския съвет бе попаднал като пръв майстор в занаята и дългогодишен църковен настоятел на клуцохорския храм „Свети Никола“. Тепавицата му наистина се намираще високо в Балкана, в споменатата местност „Барите“.

— Абе свикнал-несвикнал, ама стига господин председателят да не се засегне, с благодарност ще хвърля елека... — От целия състав на съвета само тепавичарят ходеше в потури и елек, всички други се носеха в сюртуци до коленете или най-малкото в алафранга сетрета. — А? Какво ще речете, господин Минков?

Добри П. Минков побутна с пръст очилата си — поради потта златните им рамки се хлъзгаха по носа му — и отговори сговорчиво:

— Не само, че няма да се засегна, ами приканвам и другите да се поразсъблекат. Чакат ни един бьолюк^[1] въпроси — колкото по-рахат се чувствуваме, толкова по-мъдро ще ги решим...

Член-секретарят Михаил П. Икономов подхвърли многозначително:

— Ако господин председателят ни даде пример...

Господин председателят им даде пример, като съблече черния си сукнен сюртук и го окачи на облегалката на стола. Всички с нескрито облекчение го последваха, а Димитър Карабойчев дори поразпусна и тежкия възел на вратовръзката си и подметна едно:

— Е, сега комай е друг господ... Тъй съм каил и до довечера да чакаме.

— Всъщност не чакаме никого — каза Върбанов. — Хаджи Динко ме предупреди, че отива някъде Орловец^[2] по свои търговски дела и навярно няма да сполучи да се върне до свечеряване.

— А ще признае ли решенията ни? — осведоми се председателят.

— Даде ми пълномощно аз да гласувам от негово име и дори да го подпиша, гдето това е наложително.

— Тогава да започваме, а? Е, заповядайте господата.

Не беше необходимо да ги насочва повече — в стаята на общинския съвет имаше всичко на всичко няколко стола и една поразкривена маса без покривка с желязна мастилница и гарафа вода в средата ѝ, а цялата украса се състоеше от два несръчно нарисувани портрета на стената — на царя-Освободител Александър II и, кой знае защо — на княз Церетелев; зли езици разправяха, че нескопосаният зограф искал да издокара майор Л. Кардашевски, освободителя на Сливен, ама не сполучил с приликата, та образът замязал повече на пловдивския вицеконсул...

— Готови ли сте за протокола, господин Икономов? — продължи председателят. — И тъй, запишете, както си му е редът: председател Добри П. Минков, членове господата Панайот Върбанов — за себе си и като пълномощник на хаджи Господин Данчов, — Желез Чернев, Димитър Карабойчев и член-секретар Михаил Икономов. — Той отвори папката пред себе си и отново побутна очилата на мястото им. — Първа точка за днес е молбата на вдовицата Кера Стаматова за...

... И се подхвана заседанието на Сливенския общински съвет за 8 август 1878 година. За да продължи, както обикновено, часове. Не защото общинарите бяха многословни или дребнави в разискванията, а защото самото време го налагаше; в още неустановения ред през Окупацията какви ли не въпроси бяха все под разпореждането на съвета: да се издават поименни „билети“ (те бяха нещо като турските тезкерета^[3]) за пътуване извън околията, разглеждане жалби за заграбен имот или добитък, разпоредби по прехраната, произнасяне по разни молби на руските власти, разпределяне на зърно за посев, даване разрешение за нова „фабрика“, грижи по имотите на побягнали турци, назначения, уволнения, просби и прочие и прочие, — не беше никак случайно, че само за няколко месеца откакто губернаторът Иван С. Иванов бе съставил общинския съвет, броят на взетите и оформени от него решения вече надхвърляше хиляда и четиристотин...

Някъде към шест следобед си разрешиха почивка петнадесетина минути (Желез Чернев: „То за едно кафе не давате човеку отдих бе!“) и

после отново продължиха, чак докато подписаха и решение № 1423 — даряване изоставени черкезки къщи в Турсунлии^[4] на двама заслужили опълченци заедно с малко земя за препитание^[5]. Като мина и това, председателят се умълча някак особено, та господата съветниците го изтълкуваха като приключване на работата за днес: Добри П. Минков обаче не само не разпусна съвета, но запали двете газени лампи, облече сюртука си и седна пак на мястото си; по-късно щеше да се разбере, че не му е станало хладно, а със закопчания от горе до долу сюртук е искал да подчертае важността на последната точка от заседанието. Нямаше нужда човек да е Бог знае колко наблюдателен, за да усети напрежението му, когато извади и последния лист от папката си. Вероятно знаеше отлично съдържанието му, но пак го изчете от край до край, преди да вдигне глава и поред да изучи погледите на мъжете срещу себе си.

— Получена е една интересна, хм, просба, подписана лично от господин губернатора — започна. Гласът му, обикновено ясен и напорист, сега звучеше някак приглушено. — Да, интересна просба — повтори без нужда. — Негово превъзходителство очевидно има, хм, голямо доверие в нашата мъдрост и, хм, в чувството ни за справедливост.

— Защо толкова предъвкване и толкова хъмкане, господин Минков? — поощри го Димитър Карабойчев. — Хайде да си я караме „право куме в очи“, както е изобщо тук между нас...

— Негово превъзходителство господин Иванов ни обръща внимание, че в Сливен има, хм, значителен брой турци, които следва да се ползват от нашето внимание — някои стари и бедни въобще, други загубили имот, брашно и друга храна по смутните дни на освобождението. И просбата му е ние, общинският съвет, да не си затворим очите пред злата им участ и... и, хм, с една дума да им се притечем на помощ.

— Помощ за турчулята!? — не каза, а извика Желез Чернев със смес от удивление, недоверие и съвсем неприкрита съпротива.

— Допущам, че мнозина не се нуждаят от помощ — не му отговори, а продължи Добри П. Минков. — Имат си скътано, оцеляло... Но за останалите... Да, господата, пожеланието на губернатора Иванов е за тези, останалите, които направо гладуват.

Смълчаването, което последва това съобщение, продължи само няколко секунди. После тепавичарят заяви с глас, в който всяка дума беше като добре наточен нож:

— Нека да сме наясно, господа съветници, за да не излезе сетне, че е имало усуквания и неразумявания. Гласува ли се тук едно-едничко зърно пшеница за гъжвалия-катилин^[6], мен в тази стая няма да ме видите повече, пък ако ще не губернаторът, а царят-Освободител на бял кон да дойде до „Барите“ да ме калесва. Точка!

Михаил П. Икономов се изкашля без нужда, и забил поглед в пода, произнесе тихо:

— Страх ме е, господин председателю, че повечето сливналии ще разсъждават като бай Желязко. И ако им наложим едно подобно решение, може да се стигне до открити несъгласия, че и до размирици... Разбирате ли ме? Сливналията не е човек, за когото важи Христовата повеля „ако те ударят по едната страна ти обърни и другата“. А почти не зная човек от нашия град, който да е останал с неударена страна — пострадал сам той или негов близък... Да, да, ще повторя — може да се стигне до размирици...

— Дори и ако внимателно разясним на населението нашия човешки дълг? — предпазливо попита Добри П. Минков.

— Дори! — припряно отговори Димитър Карабойчев, преварвайки секретаря. — Ако руснаците искат да правят политика, нека сами си хрантутят гаджалите. От нас да не го искат, зер... няма и да го получат...

— Дълга да напомня — миролюбиво възрази председателят, — че Негово превъзходителство губернаторът е руски поданик, но чистокръвен българин като всеки един от нас петимата^[7].

— Чистокръвен българин! — кисело повтори Панайот Върбанов, като по този начин се присъедини към противниците на губернаторовото предложение. — Какъв българин е този, дето от петдесет години не е помирисвал Българско? На такъв ако му разправиш за изклания Бояджик или как през декември бесеха по двайсет и повече християни ката ден в Сливен^[8], ще ти рече, че са масали това от „Хиляда и една нощ“... А то бесеха не някои янкеседжии^[9], дошли от гората, а най-доверените чалмалии на падишаха — главнокомандуваният Сюлейман паша^[10] и Садък бей, председателят на военния съвет в града и санджака^[11].

— Това е вярно, господин Минков — потвърди Икономов. — Когато да напусне Сливен, Сюлейман паша заповядал на всяко дърво по пътя му — от конака до Татар Мезар^[12] — да виси по един българин. И когато посвършиха затворниците от зандана, захванаха да бесят напълно невинни люде или ей така, най-случайно хванати на улицата...

— Щом първенците им бяха такива — допълни Желез Чернев, — съдете каква стока са били долните чинове. Пък за башибозука — хич и да не говорим!

— А що грабежи бяха, що пожари! — добави на свой ред Димитър Карабойчев. — Знае ли например господин Иванов, че два мои дюкяна, пращяци от стока, отидоха? Единият го разграбиха анадолските низами^[13], другият се превърна в пепел, когато последният аскер подпали Аба пазар...

Михаил П. Икономов рязко и с нескрит гняв се извърна към него:

— Как имате сърце да отваряте дума за стока и дюкяни, господин Карабойчев! В ужасиите се затриха до крак цели семейства, даже кърмачетата бяха изклани, пък вие сте се закахърлили за... Да не беше уважението ми към вашата възраст, щях да ви...

Не се разбра какво е щял да стори член-секретарят на съвета. Докато Димитър Карабойчев — посрамен, но „за да не остане отдолу“ — промърморваше нещо от рода на „Лесно е на оногова дето винаги е чакал на една плата“, Желез Чернев превари начеващата препирня:

— Абе няма какво да умуваме! — рече. — Нека председателят да уведоми господина Иван Иванова, че българско жито на турчин няма да се даде и толкоз! Ако на братушките много е домиляло за тях, нека те да им берат гайлето — и завърши със своето обичайно: — Точка!

— Съгласен съм с бай Желязко — подкрепи го Панайот Върбанов. — Гаджалите не ще получат нито зърно жито от общинския хамбар, нито педя аба от моята фабрика. — Всъщност той имаше — поне все още — само една по-голяма работилница с дващестина стана, но обичаше да я възвеличава във фабрика и себе си във фабрикантин. — За онуй, дето няма да го бъде, не си струва да си хабим приказките. Я кое време е — август, пък вече нощта хемен-хемен дошла.

Димитър Карабойчев издърпа провисналия си сребърен ланец, отвори капациите на часовника, измънка едно „Бре, и тази вечер се

пропиля“ и се приготви да стане, но зърна нещо, та се отпусна пак на стола.

— Ама вие... Какво правите вие, господин Минков?

— Накъсвам пет еднакви листчета и ще помоля всеки един от нас да напише своето „да“ или „не“.

— Аха, тайно гласуване — позасмя се фабрикантинът. — И защо, ако смея да попитам? Таква сложна церемония за пръв път бива в нашите заседания. Ще обясните ли, господин Минков?

Добри Минков нагласи с привичен жест очилата си и отговори наглед спокойно, без да повиши глас:

— Откак сме учредени като общински съвет на Сливен, цялата ни работа досега е била бошлаф: ще върнем ли кравата на Иван, ще издадем ли билет за пътуване на Драган, ще разрешим ли да открие кафене Петкан... И така е с всичките ни... — той погледна в протоколната книга. — Всичките ни хиляда четиристотин двадесет и три решения. За пръв път, господа, разбирате ли, за *пръв път*, от нас се иска да покажем узрели ли сме за свободата си, или не сме узрели. Не, не на губернатора — той, като българин, ще ни преглътне такива, каквито сме. Трябва да покажем на света. Това е отговорност, господа, изключителна отговорност: само след четвърт час ние няма да сме Минков, Карабойчев, Чернев и така нататък, а ще бъдем пробният камък на просветена Европа, за да даде тя отговор на собствения си въпрос — изобщо има ли там нейде си на Балканите българска нация, или то е само сбирщина от полудиваци, които не си ръководят даже от чувството за мъст, а от най-обикновено и най-низко човеконенавистничество...

— Е, хайде де, голям залък... — опита се да прекъсне Панайот Върбанов, но председателят продължи. Без да си дава сметка, той бе изоставил равния тон и сега говореше все по-разгорещено:

— Не се увличам в риторика, господа. Изнасям истината и приканвам да имаме доблестта да я погледнем в очите. Одеве един измежду нас рече, че не вървяло да прилагаме евангелското „ако те ударят по едната страна...“. Аз ще добавя, че нам даже не приляга по-старото правило библейското „око за око“. Защото „око за око, зъб за зъб“ все пак предполага някакъв съд и възмездие — ще се извади окото и зъба не на кого да е, а на виновника лично. Нас ни търсете дълбоко, дълбоко по в низините, господа. Там, където се мрази и се предава на

казън не виновникът, не извършителят на дадено злодеяние лично, не дори семейството му, а просто цяла една народност. Не ми възразявайте, че нашето решение не е предаване на казън, господа. Да лишиш някого от залък хляб, то е всъщност да го обречеш на бавна гибел... само гдето по Пилатовски ще се покажеш пред света, като че си настрана от умъртвяването му.

— Ама това стана наистина много... — за втори път се опита да го пресече Върбанов и за втори път не успя.

— И то обричане на гибел на невинни — продължи Добри П. Минков. — Не ме питайте за имената им, не мога да ви спомена нито едно. Но че са невинни, в това съм непоклатимо уверен. Защо ли? Ами по простата причина че тези хора не са побягнали заедно с виновните за изстъпленията, а са се доверили на своята чиста съвест и на *нашата справедливост* и са останали по домовете си. А други дори, като са се увлекли по гузните и нацапаните с кръв, сега са се върнали по родните си места, изразявайки готовност да се подчинят на нас и нашия закон. Разбирате ли? Да се подчинят на закона на довчерашната рая...

Председателят пое дъх.

— Обясних ли защо предлагам тайно гласуване, господа? Когато от нас се иска да се признаем или да се самоотречем като нация, всеки трябва да допита разума и сърцето си и без страх от чуждо порицание да изрази мнението си. На губернатора ще отговорим само тогава, когато сме в пълно единодушие. Има ли на листчетата ни пет „не“-та, туй ще значи, че няма да раздаваме храна на, хм, „гаджалите“, но и че сме такива първобитни и варвари, каквито някъде в Европа ни представят. Кажем ли обаче „да“...

— Хитростта ти е твърде плитка, момчето ми — присмя се в лицето му Желез Чернев. Този беше първият случай, когато някой от съвета се обръщаше на „ти“ и на „момчето ми“ към председателя. — От думите ти стана белли^[14], че на твоето листче ще пише „да“. И тъй като трябвало да сме в пълно единодушие, ето как само едно „да“ ще се превърне в решение номер хиляда четиристотин двадесет и четири. Не така, не така, момчето ми, нямаш сополанковци насреща си...

Неприятно поразен Добри П. Минков попита хрипливо:

— Има ли и друг да мисли по същия начин?

— Не точно по същия начин, но... — Панайот Върбанов сякаш претегляше думите си. — Вие сте много млад господин Минков,

повече от два пъти по-млад от мене. Нямате двайсет и пет, нали? Нищо, това не пречи най-искрено да ви уважавам. И навярно ще си помислите, че то е защото сте толкова млад, пък вече сте пръв измежду сливналии по ученост?

Не беше нито преувеличение, нито опит за ласкателство. Добри П. Минков най-напред бе завършил с отличие Цариградския Роберт колеж, където му бе присвоено званието бакалавър на изкуствата. После замина за Брюксел и — нещо може би незапомнено във вековните традиции на белгийските университети — само за две години завърши юридическия факултет и защити докторска теза; защитата му бе така бляскава, че — също рядко явление — към оценката на дипломата му бе вписано още „avec la plus grande distinction, par acclamation^[15]“. Ако към това се добави, че младият човек владееше английски, френски, немски, италиански, руски и латински, щеше да се види, че похвалното мнение на фабрикантина не е било „по хатър^[16]“.

— Да, аз ви уважавам и за учеността ви, господине — продължи по същия начин най-старият от Общинските съветници. — Но първом ви забелязах и ви оцених много по-отдавна. Още на митинга през 72-ра в защита на нашите първосвещеници и светци^[17]. Видях ви тогава, че именно вие и един момък, също така голобрад като вас, пишехте възванията, които вдигнаха на крак целия Сливен^[18]. Още в този ден уважението ми към вас, господин Минков, и с годините то разрасна, но в случая се присъединявам към бай Желязко. Ще рече — отивам *срещу* вашето предложение. Другояче казано, на моето листче ще пише „не“. И държа да обясня това мое „не“, господине, защото иначе се получава някаква бъркотия: хем уважение, хем противостоене. Причината е проста и няма да отнеме много време, за да я изясня. Вие напуснахте Сливен и Българско в същата онази 72-ра година и се върнахте преди няколко месеца, когато вече над конака се вееше бяло-синьо-червеното знаме на освободителката Русия. Какво излиза? Че вие също сте видели робията, но по времето на нейните, най-страшни, най-диви и кървави прояви — през въстанието в 76-та и през цялата изминала есен — сте били в цивилизована Белгия...

Върбанов взе гарафата, наля си чаша вода, изпи я на големи глътки и продължи:

— В момента чета една крайно интересна повест, по заглавие „Турски паша“. Авторът ѝ господин Любен Каравелов казва в нея така: „Който живее в Турция, той не може да мисли по французки“. Тази Каравелова мисъл аз ще обърна наопаки: не може човек да е бил в Брюксел и да съди зверствата, които Сливен позна в последните две години. Помислете за всичко това, господин Минков, когато с вашето „да“ искате да нарушите единството на нашето „не“.

— Разбирам и ви благодаря за всяка изречена дума, господин Върбанов — поклони му се през масата председателят. — И за ласкавите оценки на скромните ми дарби, и за доверието в моята доблест при вземането на това важно решение. Ще се опитам да се покажа достоен и за двете. — Той обходи с поглед мъжете в стаята. — Приемам възраженията и лично аз няма да гласувам. Но ако между вашите четири бюлетини има само една „да“, в такъв случай решение 1424 ще бъде да се даде храна и друга помощ на съгражданите ни турци, които се нуждаят от тях. Съгласни?

— Съгласни сме, разбира се — избърза тепавичарят. — Ама има ли изобщо смисъл това тайно гласоподаване, господа съветници? Мигар не се знае какъв е нашият отговор? И като думам „нашият“, говоря не за нас четиримата, а за всички сливналии и всички българи... А?

Не приеха възражението му и Добри П. Минков им раздаде по едно листче. Натопиха перата, позакриха с една ръка хартийките и надраскаха двете букви на отговора си. После сгънаха листчетата и ги пуснаха във филцовата шапка на Димитър Карабойчев. Председателят ги разбърка, сетне бавно и тържествено ги заразгъва едно по едно, прочиташе ги и ги поставяше посред масата пред очите на всички.

При третото листче ахнаха: на него бе записано „да“!

— Господ да ме порази с гръм, ако не ме лъжат зъркелите! — възкликна, слисан, Желез Чернев, като грабна хартийките и заби поглед в тях. Нямахше грешка — една от четирите гласеше „да“. — Коя ли беше тази скверна душа — изсъска тепавичарят, — която ни предаде?

Беше гласувано тайно и никой не бе длъжен да дава обяснения за становището си. Въпреки това обаче един отчетлив глас се обади в отговор. Той принадлежеше на член-секретаря Михаил П. Икономов.

— Скверната душа съм аз, бай Желязко. Аз написах това „да“.

— И защо, по дяволите, се отметна? А?

Преди да отговори, Михаил Икономов извади кърпа и избърса лицето си. Августовският пек бе преминал отдавна, пък по челото му лъщяха ситни капчици пот.

— Ще изясня моето „да“, господа — рече. — Вие знаете, аз съм учител. Когато одеде слушах господина Минкова, а сетне застанах с перо в ръка над листчето, аз мислено се изправих пред моите ученици. И си представих какво бих им отговорил, ако се случеше не губернаторът, а *те* да поискат съвет от мене: да отделят ли по залък от трапезата си, за да нахранят турчетата от своята махала, или да ги оставят да измрат от глад. И като учител, господа, като *български народен учител* не се колебах дълго. Защото няма български учител, който да възпитава децата в човекомразие или ненавист към другоплеменниците.

— А минавахте за учител-патриот, господин Икономов — с нещо като присмех подхвърли Върбанов, — който не се задоволява да отвори очите на децата за знанието и мъдростта, а и изгражда от тях истински родолюбци...

— Бих добавил и свободолюбци — прие нападката учителят. — Винаги съм учил децата на Сливен да обичат отечеството и свободата и да са готови да положат костите си в бран против тираните и насилниците. Но аз ви питам, господа: що за тирани и насилници са тези наши съграждани-мюсюлмани, които не са пожелали да офейкат към своята дива Азия, а са решили да останат и да се подчинят нам, на довчерашните си роби? Учил съм ги и друго, господа. Че стига да добием свободата си, ние ще скъсаме навеки със средновековните нрави на турчулята и с първобитното им ислямско делене на роби и господари, и на тяхно място ще изградим една държава на равенство пред закона и Бога, на просветеност, на търпимост, на християнско човеколюбие. Е, кажете, господа: след онова, което години съм проповядвал, мога ли сега, когато победените разчитат на милостта на победителите, да подуча децата да обърнат гръб на равенството, на просветеността, на търпимостта, на човеколюбието? И така, щом аз българският народен учител, бих посъветвал азбукарчетата да кажат „да“ за нещо като това решение 1424, почувствувах моралния дълг пръв да надмогна спомена за ужасите от декември и да впиша моето „да“.

За малко се възцари мълчание, после Димитър Карабойчев подметна:

— Пък ми се стори, че пак вие пръв предупреждавахте за смутовете, които това решение 1424 може да предизвика?

— Следователно именно нам, общинските съветници, се пада дългът чрез разяснение и убеждение да покажем на нашите съграждани, че ние всявга сме се стремили към свободата си, а не към физическото унищожение на турската нация.

Михаил П. Икономов повторно избърса потта от лицето и врата си.

— Не го казвам за хвалба, но вие сигурно знаете, господа, че член-секретарството е нещо като моя съдба. Когато по Коледа на 1870-та година Апостола основа революционния комитет в нашия град, аз пак бях избран за член-секретар.

Беше вярно. По времето на описваното бурно събрание на общинския съвет Михаил Икономов, кореняк-сливналия, беше тридесет и две годишен. Точно десет години преди това той не само бе учител в родния си град, но и главен учител — това по право се полагаше на един възпитаник на Сава Доброплодни и Добри Чинтулов, а после и на цариградския Collège Français^[19]. Когато още при първата си апостолска обиколка на поробеното отечество (1869 г.) Левски дойде в Сливен, той неслучайно потърси най-напред именно него — Икономов беше известен с безрезервното си родолюбие. По-късно, когато се създаде частният революционен комитет, негов председател стана Сава Райнов, но за член-деловодител, който отговаряше за цялата тайна архива и за пощата, единодушно бе избран главният учител^[20].

— Защо споменавате това, господин Икономов? — тихо запита Добри Минков.

— За да напомня думите на българския светец Левски. Той, Апостола на нашата свобода, многократно е повтарял на събранията на революционния комитет, че ние не се борим срещу турския народ, а само срещу насилниците измежду турците. Тъй беше казано по-късно и в Програмата на БРЦК: „Ние не въставаме против турския народ, но против турското правителство и ония турци, които го подкрепят и бранят.“^[21] И тогава, в онези страшни години, ние не се подчинявахме на Левски и Централния комитет, господа, не проявявахме

послушание, а споделяхме и приемахме като свое тяхното програмно решение. Защо ли? Ами че ясно защо — защото Левски и БРЦК бяха съумели да ни убедят в правотата си.

— Започвам да разбирам — кимна председателят и побутна с пръст очилата си. — Когато ще убеждаваме гражданството на Сливен, всеки от нас трябва да стане като един Левски, а решението на нашия общински съвет да има стойността на Програмата на Българския революционен централен комитет. Напълно се солидаризирам с вас, господин Икономов.

Като рече това, председателят стана и се залови да оправи пламъчетата на лампите. В същото време Икономов грабна перодръжката и бързо-бързо задраски в протоколната книга. Старият Панайот Върбанов проточи врат да види написаното, но като не успя, попита:

— Какво толкова записвате, господин Икономов?

— Как какво? — непресторено се почуди член-секретарят. — Вписвам решението за раздаване храна и помощ на турците, разбира се. Нали така казахме: председателят не гласува, а има ли дори само едно „да“...

— Що? — подскочи на стола си тепавичарят. — Един писал „да“ и... Охо, тия да ги нямаме, драги. — Той се приведе и силом изтръгна перото от пръстите на секретаря. — Тия да ги нямаме! — повтори. — Трима срещу един и — хайде! — решение 1424... Дума да не става! Точка!

Настъпи кратко объркване. Михаил Икономов премигваше и не знаеше какво да предприеме срещу тази проява на насилие. Останалите трима, смутени и стреснати като него от незапомнената случка, също стояха безпомощни и се гледаха един-друг с почуда — мигар те, избраниците в съвета, бяха стигнали до там, да се изпокарат и хванат за гушите?

Пръв се окопоти най-младият — председателят Добри П. Минков.

— Наистина имахме спогодба, както го каза одева господин Икономов — рече, — ама хайде да не бъдем придирчиви. И да видим кой измежду нас е действително „за“ и кой „против“. — Той притегли към себе си протоколната книга и прочете наум написаното. — Добре сте го изразили, господин Икономов. Точно така трябваше — да се

подчертае, че само половин година след петвековното робство и декемврийските вандалщини ние, българите от Сливен, в името на човещината протягаме ръка за помощ на съгражданите си турци. Моля, господин Чернев, подайте ми писалката.

Тепавичарят изпълни молбата му с механични движения, все едно че действуваше като на сън. Добри П. Минков потопи перото в мастилницата и с подчертано с показно спокойствие се подписа в книгата.

— Така! — произнесе доволно. — Гордея се с подписа, който поставих, господа. С него аз дадох моя дан за приобщаването на възродената от пепелищата България към кръжеца на онези цивилизовани държави, които имат за свое ръководно начало не жалката злоба и мъст, а справедливостта, човещината и състраданието...

— Няма да сте сам! — избърза след него Михаил Икономов. — В протокола пред съда на непримиримите аз ще бъда до вас.

И припряно, сякаш се боеше от ново насилие, драсна името си под подписа на председателя.

Последва минута на бездействие, не, на общо вцепенение. Беше от онези минути, които се изживяват като цяла вечност.

— И все пак болшинството издиша — пресилено се изкиска Желез Чернев. — Два гласа срещу три. Пък ако броим и хаджи господин Данчов, който се представлява от тук присъстващия бай Панайот... Е-хе-хе!...

— Аз също ще подпиша — прекъсна смеха му Димитър Карабойчев, като придърпа перодръжката и протоколната книга. — И със срам ще се изповядам, братя, че се червя за предишното ми отрицание. Зажалил съм за що? За дюкяни и стока. Загуба е, вярно. Загуба на имане, трупано не с кражба и далавери, а с труд и акъл. — Говорейки, той подписа и остави перодръжката в сгъвката между листовите на разтворената книга. — Но туй все пак е нищо, някакви си там имот и стока. Ще даде Бог отново да ги придобия. Ала заради имот и стока да се лепне петно върху челото на България — това аз няма да кръстя с името си. Синът ми ще се отрече от мене и баща ми ще ме прокълне от гроба.

Възцари се такава оглушителна тишина, че в нея съскането на фитила в лампите прозвуча като пукот от трошене на сухи клони.

Панайот Върбанов се изправи бавно и с ръце в джобовете застана до отворения прозорец. Проследиха го с очи и едва сега забелязаха покрай раменете му, че лятната нощ отдавна бе прихлупила града под Сините камъни.

— Ще ви разкажа нещо — поде фабрикантът, без да се обръща, — което никой от вас не знае. Случи се то отдавна, в началото на Кримската^[22]. Тогава господин Минков не ще да е бил роден, господин Икономов не е ходел на училище, а господин Карабойчев и бай Желязко и да са чували случката, отдавна да се е изтрила от паметта им — то една и две ли подобни биваха тогава, че и в последните години.

Бяхме близнаци — продължи Върбанов. — Аз по-големият, брат ми Харалампи с четвърт час по-малък. Приличахме си; дори и майка ни сегиз-тогиз ни бъркаше. Пък по еднакъв нрав, по взаимна обич и привързаност — все едно един човек в две тела. Бяхме двайсет и пет-трийсетгодишни, таман бяхме захванали да стъпваме на краката си. Имахме посъбрано нещо, роднини ни помогнаха, та се хванахме с карабаджилък^[23]; купувахме вълна, много вълна и я раздавахме за предене и тъкане срещу плата, сетне събирахме готовата аба и по панаир я продавахме топтан на големите търговци от Стамбул и Измир, че и на купците от войската. Не си пестяхме труда и късметът захвана да ни спохожда. Позамогнахме се. И точно тогава...

Възрастният човек се отлепи от прозореца, седна на мястото си и сплете пръсти върху масата. От време на време така яростно, с толкова горест стисваше ръцете, че ставите му пропукваха.

— Една пролет — поде отново той — бяхме отишли нагоре в Балкана за вълна. Знаете къде: Медвен, Градец, Ичера, Жеравна, Катунцище... Добра година за добитъка беше, добра и за нас — хубава вълна и евтина. Накупихме, накупихме — чудехме се как ще я сместим, когато ни я докарат в града. А като се връщяхме... Да, като се връщяхме някъде над „Джендемите“ налетяхме на шайка качаци^[24]. Направили пусия^[25] и ние — право в ръцете им. Съблякоха ни до голо, ала парите малко — бяха отишли по суватчиите^[26] в Балкана Ядосаха се обирниците, та бой, бой, не е за описване. И накрая дойде най-страшното. Катилите решиха, че на света не били нужни двама такива еднакви като нас и замислиха да вземат душата на единия. Молби, клетви, сълзи — нищо не помогна. И както бяхме вързани на две

съседни дървета, захванаха да ни броят с техни някакви си шури думи, все едно нашите деца, когато се делят за игра: „Адикала — гвадикала...“. Страшният жребий се падна на Харалампи.

— И после? — попита Икономов. — Мигар те...?

Шумно пропукване на ставите.

— Ами да. Направиха го. Даже не ми разрешиха да отместя очи и ме принудиха да гледам, когато бавно и тертиплийски му отрязаха главата. Отрязаха я и я ритнаха надолу в пропастта. Като парцалена топка... И в този час, господа, в тази минута аз се врекох да отмъстя. Защото те не убиха човек пред очите ми, даже мой брат не убиха, а половината от мене самия. И аз се заклев, в името на Бога да върна същото на гаджалите...

Панайот Върбанов спря за малко, сякаш набираше сили:

— Няма да ви разправам как сполучих да се развържа, как голеничък се върнах до Ичера и как добри хора ми помогнаха да намеря главата на брат си, за да я погребя по християнски заедно с тялото. После... Да, едва не полудях, сетне месец-два лежах болен. И реших да зарежа всичко, да хвана гората и като хайдутин да мъстя. Не успях, времената се бяха обърнали срещу народните закрилници. Точно тогаз беше краят на последните от големите вехти войводи — на Димитър Калъчлията, на Бойчо Цеперански, Пею Буюклията. Тъй попреминаха годините, лека-полека душата ми се съвзе от болестта. И се отказах от хайдутуването, ала... ала от клетвата за мъст нивга не съм се отказвал.

— Разбирам ви — кимна съчувствено Добри Минков. — Кръвнина. Тъй е било и в най-старо, още в библейско време.

— Не ми се удаде сгода да изпълня клетвата си. И толкоз по-зле за мене. А вие... какво? Вие искате на туй отгоре да храня същите тези кеседжии^[27], които взеха живота на Харалампи...

Тишина, по-тягостна от предишната, отново се настани ни между петимата мъже. И пръв я наруши Димитър Карабойчев:

— Страхотия, истинска страхотия! Да имаше колай да намерим онези зверове, качаците де, аз също бих дошъл да спомогна за отмъщението ви.

Той помълча секунда-две. После, наглед ни в клин, ни в ръкав, отместа разговора:

— Вие имате хубав син, господин Върбанов. Гледам го из града и му се радвам — комай няма още двацет, пък какъв левент. И не едно моминско сърце се разтуптява при вида му...

— А, млад е за моми! — рече в отговор фабрикантинът. Пролича си, че похвалата бе сгряла сърцето му. — Само на шестнайсет е. Затуй и го върнаха от войскосъбирането. Искаше да се пише двацетгодишен, ама не мина^[28]...

— Вярно ли ми се върти из паметта, че той, бабаджанка още в майчината си утроба, твърде трудно дошъл на белия свят?

— Какво ти трудно! Бяхме го вече отписали... че и майка му барабар с него. Чудо на чудесата е, че оцеляха и двамата.

— Някой опитен лекар ли подпомогна това чудо, господин Върбанов?

— Откъде опитен лекар? Тогаз доктор Миркович беше вече напуснал Сливен, пък доктор Планински не беше още дошъл... Една веща баба помогна, Садифе ханъм. Господ да я поживи! Когато всички други жени се отказаха, тя, вряла и кипяла в бабуването, не се предаде и... До ден-днешен два пъти в годината я даряваме — на Бабинден и в деня на рождението на моя Харалампи, когато правим курбан.

— Зная я Садифе ханъм — кимна търговецът. — Мъжът ѝ, Едхем ага, беше почтен сарач, държеше дюкян в Хаджи Махмуд махала. И него го помня.

— Защо „беше“, „помня го“, господин Карабойчев?

— Защото техният аллах го прибра още преди две години. Не, може три да има. Пък комай и Садифе ханъм е поела нататък. Виждали ли сте я наскоро? Влачи крак, устата ѝ малко изкривена — трябва да е изкарала някоя дамла.

— О, Боже! Още утре ще проводя Жейна и Харалампи... Трябва да я нагледат, у дома даже да я приберем...

— А, защо, господин Върбанов? Като ви слушах одеде си рекох, че невям и Садифе ханъм е от кеседжиите, дето не заслужават хляб и друга подкрепа. А, виждам, стреснахте се, господин Върбанов. Що, да не би и вие внезапно да се просветлихте, че такива като онези качаци от „Джендемите“ отдавна са вдигнали праха накъде Анадола, а тук са останали хора като Садифе ханъм и покойният Едхем ага? Разбирате ли ме, господин Върбанов, хора! Човеци!

Фабрикантинът видимо се разколеба — майсторската клопка на Карабойчев го бе разпънала на кръст. Някои зачакаха да видят ще последва ли той примера на онези, които сложиха подписа си под решение № 1424, или ще държи докрай на ината си. Не се случи нито едното, нито другото — намесата на бай Желязко го извади от това трудно „или-или“.

— Господ да ме порази с гръм, ако не сме с обща орисия, господин Панайоте! — не каза, а изпъшка тепавичарят. — Само че моята е комай по-страшна. И по-страшна, и по-прясна, та затуй и повече кърви... — Грабна гарафата и трескаво отпи направо от гърлото ѝ. — Което си говорим тук, тук си остава, нали, господа?

Господата потвърдиха едногласно.

— То, ако помислите, нечестивостта на хорската приказка невям може да вкара човека в гроба, ала не и да го изкара оттам, пък... Абе с едно слово, не ми се ще една голяма злочестина, моя и на фамилията ми, да стане сладка лакърдия^[29] по кръчми и кафенета. — Погледът му, тежък и мрачен, един по един обходи събраните мъже. — Да сте чували що сполетя дъщеря ми Райна?

— Есенес май говореха за някаква злополука — отговори Михаил П. Икономов. — Не се ли бе удавила в придошлата Новоселска река?

— Аз посях този слух — навъсено призна Желез Чернев. — Нарочно. За същото — да не се отваря мръсна приказка. Пък иначе... Да, иначе... — Той очевидно не знаеше как да започне. — Миналото лято, когато руските юнаци стигнаха до Железник^[30] и поеа назад, аз, нали помнех 76-та, прозрях накъде ще избие работата. И още тогаз горе между „Куминя“ и „Мочурите“, на едно място, което само аз зная, направих скривалище за челядта. Ей така да минеш досами него и да не го забележиш. А там — всичко: и сушина, и кюмюр за огрев, и брашънце, и каче сирене, и сушено месо... И като захванаха зулумите през ноември, аз — от спокоен по-спокоен; тъй или иначе, казвах си, дори аз да пострадам от онези бесни кучета с фесовите и чалмите, моите поне ще са на сигурно. Пък то какво излезе? Прави са агаларите, като думат: писано ли, е... Зер то наистина се оказа, че било писано...

Още от средата на септември — продължи тепавичарят — когато Сюлейман дойде и в Сливен се отвори работа на бесилките, аз изведох моите горе. Там преживяха първата вълна на беснеенето и съсипиите,

сетне и втората през октомври, вече Садъкбейовата. Просто чуха за тях като за нещо далечно, все едно че в Индия станал земетръс. После, ако помните, в началото на ноември Господ ни дарува кратък отдых — турците си имаха други кахъри, не се чуваше за бастисвания, бесилки и кланета. И точно тогаз моята Райничка... Колко му е акълът на едно единайсетгодишно момиченце? Домъчняло му за мене, загрижило се било има ли на трапезата ми крайщник хляб и бучка сирене, жив и здрав ли съм подир онези ми ти тежки дъждове. И слезе на тепавицата точно навреме, за да попадне в гнусните лапи на тайфа башибозук. Тъдявашни ли бяха или довеяни Бог знае от кои краища — тъй и не се разбра. Ама нравът им — какъвто си го знаете. Сетне... сетне като с тебе бай Панайоте. Вързаха ме като пашкул, а те... те пред очите ми се заизреждаха на Райна. На първите двама детето се бореше. На вторите двама пищеше и ме молеше за помощ. На третите двама само плачеше. Седмият катил май си свърши работата на бездиханен труп... Ще попитате защо, аджеба, пощадиха мене. Знаем ли? Навярно се досетиха, че жив ще страдам повече, отколкото, ако за минута ме надупчат с ханджарите си. Със собствените си ръце свърших останалото — измих детето, сковах му ковчег, изкопах му гробчето. А после слязох в града, за да изведа до „Барите“ поп Георги Шишята да я опеет и да пусне слуха за удавянето. Това е, точка! — завърши той някак си изведнъж. — Не съм се клел да мъстя като бай Панайота, не съм се вричал да коля наред. Нито искам да живея вечно с омраза в сърцето. Но и не мога да забравя как онези животни в човешки образ един подир друг върху Райна... Хайде де, господа! Вие всички сте по-учени от мене. Узнахте болката ми, както досега я знаеше само поп Георги. Говорете сега вие, акъл ми дайте.

— Чудя се на двоумението ти, Желязко! — Панайот Върбанов толкова бързо се нае да отговори на тежките въпроси на тепавичаря, сякаш ги е знаел и премислял отнапред. — Ти лъжеш сам себе си, приятелю, когато се обявяваш против отмъщението и против омразата. За онова, което си преживял (признавам, то е по-страшно от моето), има само един лек — „око за око...“, както го спомни от Библията господин Минков.

— Аз пък се чудя как възрастта и белите коси ви позволиха да дадете такъв... такъв срамен съвет! — наежи се насреща му Икономов. — „Око за око“! Представяте ли си какво ще представлява скъпата ни

майка България, ако се управлява „око за око“ след всичко преживяно през петстотингодишното робство!? Какъв хаос, какви диващини ще царят тук?

— Ами ако бай Панайот е прав? — замислено рече тепавичарят. — Ако душата ми е жадувала анджък за отплата, без дори аз да го съзнавам?

— Отплата и „око за око“ ли? — намеси се председателят. — Ако наистина го вярвате, господин Чернев, мога да ви предложа нещичко тъкмо за случая. Знаете, живея точно до Ески Намазгях^[31]. Срещу прозорците ми всеки ден се вижда едно кадънче; дори когато не ме забелязва, зървал съм го и без яшмак^[32]. Чудно хубаво момиче — коса като свила, вежди пиявици, уста нар... И на години ще да е като вашата злочеста Райна — десет, най-много единайсетгодишна. Хайде да скроим някакъв кюлаф, да го подмамим някъде и вие да го... Какво настръхнахте, господин Чернев? Ще рече човек, че аха-аха да се нахвърлите върху мене...

— Как можа да изречеш такава гнусотия, момче!? На мен, дете като погледна назад в живота си, не виждам нито едно петънце, заради което да се червя пред хората и пред света? Аз, простият тепавичар от Балкана, цял живот съм се борил и се боря само за едно — за правото да живея с вдигната глава!...

— Тогаз защо изобщо давате ухо на нелепи съвети? — не му остана дължен Добри П. Минков. — „Око за око“, нали? Ами че във вашия случай то означава насилено момиче срещу насилено момиче. Гнусотия, казахте, и аз съм напълно съгласен с вас. Гнусотия ще бъде също, ако пролеете кръвта на някой невинен — или, все едно го оставите да умре от глад, — уж като кръвнина за сполетялата ви зла беда. — Младият човек побутна очилата си; този път го направи без нужда, просто за да си даде време за размисъл. — Пък това за кадънчето (както, вярвам, се досетихте) го измислих. Сложих си за цел да ви набия в очи немислеността на съвета, който ви даваха преди малко... Друг, съвсем друг е пътят, ако наистина се борите за правото да живеете с вдигната глава.

— И кой е той?

— Опрощението — ясно произнесе председателят. — Прошката облекчава опростения и възвисява опростителя.

— Опрощението... — помръдна масивните си рамене тепавичарят. — Как си го представяте, господин Минков?

— Като действие точно обратно на онова, което сте вършили до днес. Подпишете решението и ни разрешете от ваше име да дадем глас на жестоката орис на нещастната Райна. Кълна се в името на майка си: няма да се намери низка и презряна душа в Сливен, която да превърне тази орис в кръчмарска подметка. Кълна се и за обратното: Сливен, България и Европа ще оценят какво достойнство трябва да притежава българинът, за да е преживял кошмара на онзи час на „Барите“ и само шест месеца след това да подаде ръка за помощ на довчерашните си поробители.

Настани се отново минута колебание. И после:

— Господ да ме порази с гръм, ако не сте прав. — Човекът грабна перодръжката, подписа с решителен замах, после не я подаде, а силом я натика в десницата на Панайот Върбанов: — Твой ред е, бай Панайоте — рече му. — И помни ми думата, няма да съжаляваш. Нито аз, нито ти. Има една сладост, която е по-велика от сладостта на отмъщението — през изпитните и нещастията да пренесеш с чест достойнството си на човек и българин.

Фабрикантинът повъртя писалката между пръстите си, после се приведе над масата и постави и своя подпис в протоколната книга.

— Нека бъде вашето — каза. — В този миг ставам клетвопрестъпник, зная. Но дори ако поради този грях остана до края на вековете в катрана на пъкъла, поне ще имам утехата, че България е спечелила. За нея сега е повторно раждане. Нека доброто име и честта да я съпровождат в новия ѝ живот...

Подир малко някак тромаво и уморено петимата мъже се надигнаха да си ходят. Михаил П. Икономов духна едната лампа и докато се отправяше към другата, подхвърли шеговито и с повече облекчение, отколкото задоволство:

— Светлината на решение 1424 май е достатъчна, а?

[1] Бьолюк — рота (прен. — множество) ↑

[2] Възрожденското име на Айтос. ↑

[3] Тезкере, тескере — документ за самоличност. ↑

[4] Днес с. Самуилово, Сливенско. ↑

[5] Малко отклонение от истината: точно такова решение фигурира в протоколите на Сливенския общински съвет, но то е от друго заседание — от м. юни с.г. ↑

[6] *Гъжва* — чалма; *гъжвалия* — чалмалия (ирон.) ↑

[7] Автентично. Първият губернатор на Сливен по време на окупацията Иван С. Иванов, назначен през март 1878 г., е бил българин по произход. ↑

[8] Всички сведения в новелата относно турските изстъпления по време на отстъплението им от Сливен през Освободителната война — автентични. ↑

[9] *Янкеседжия* — пладнешки разбойник ↑

[10] *Паша* — висш турски военен (генерал) или административен началник ↑

[11] *Санджак* — окръг, поделение на вилает ↑

[12] Махала в стария Сливен. ↑

[13] *Низам* — редовно войска; войник от редовната войска ↑

[14] *Беллì* — явно, ясно; открито ↑

[15] С най-високо отличие и с приветствие (фр.). ↑

[16] *Хатър* — угода, приятност; пристрастие, снизхождение ↑

[17] Думата е за митинга — по повод на него тази дума за пръв път влиза в българския речник, — организиран в Сливен на 23 януари 1872 г. в защита на низвергнатите от Фенерската патриаршия и заточени български владици Иларион Макариополски, Панарет Пловдивски и Иларион Ловчански. ↑

[18] Биографичните данни за Добри П. Минков — автентични. По-късно той е станал един от видните български магистрати. ↑

[19] Френски колеж — заедно с американския Роберт колеж едно от най-реномираните учебни заведения в Османска Турция. ↑

[20] Биографичните данни за Михаил П. Икономов — автентични. ↑

[21] Автентично. ↑

[22] Думата е за тъй наречената Кримска война 1853–1856 г. ↑

[23] *Караабаджия* — производител на аба, който същевременно използва чужд труд, като дава вълна за тъкане на аба срещу заплащане ↑

[24] *Качак* — дезертър от войската ↑

[25] *Пусия* — засада ↑

[26] *Суватчия* — който отглежда добитък за клане ↑

[27] *Кеседжия* — кръвник, разбойник; човек, който убива хората и ги ограбва ↑

[28] Първият набор — или „войскосъбиране“, както са го нарекли тогаз — за младата българска войска е извършен през април 1878 година и на преглед за него са били допуцани „20-летните“. Това събитие също е отразено в протоколната книга на Сливенския общински съвет. ↑

[29] *Лакърдия* — дума, приказка ↑

[30] Възрожденското име на Стара Загора. ↑

[31] Турска махала в стария Сливен. ↑

[32] *Яшмак* — кърпа, с която мохамеданките си покриват лицата; було ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.